

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННИХ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ
У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M23z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Ольга ІВАНИШИН

Керівник:

Наталія ГАВРИЛОВА,

кандидат психологічних наук, професор

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ І. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАВИЧКИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ	6
1.1. Теоретичні аспекти процесу спілкування.....	6
1.2. Характерні особливості формування первинних навичок спілкування у дітей.....	9
1.3. Порухення розвитку навичок спілкування у дітей з розладом спектру аутизму	16
Висновок до першого розділу	26
 РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАВИЧКИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДОМ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	28
2.1. Обґрунтування та характеристика методики вивчення стану розвитку навички спілкування у дітей з РСА	28
2.2. Аналіз результатів дослідження	51
Висновок до другого розділу	56
 РОЗДІЛ ІІІ. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННИХ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ.....	58
3.1. Обґрунтування та характеристика методики формування первинних навичок спілкування у дітей з розладом спектру аутизму	58
3.2. Характеристика процесу формування первинної навички спілкування у дітей з розладом спектру аутизму.....	68
Висновок до третього розділу	86
 ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Розлад аутистичного спектру - це проблема, яка бентежить і турбує людей, які стикаються з нею через життєві обставини (народження дитини в сім'ї, проживання поруч з ними як члена сім'ї, сусіда або інші випадки) або професійні потреби (дитсадок, вихователь, логопед, корекційний педагог, психолог). Найбільше хвилюють труднощі, що виникають у спілкуванні з дітьми з розладом спектру аутизму (РСА), оскільки в більшості випадків існує велика проблема розуміння, як поводитися та взаємодіяти з такими дітками. Адже, дітям з розладом спектру аутизму характерні значні труднощі у встановленні соціального контакту, порушення у спілкуванні на невербальному та вербальному рівні.

Як вказують Т. Скрипник, В. Тарасун, Д. Шульженко та інші, однією з головних проблем, які не дозволяють дітям з РСА успішно адаптуватися до навколишнього середовища є порушення розвитку у них комунікативної навички. При цьому в цих дітей може бути відсутнім усне мовлення, невміння спостерігати за співрозмовником, нерозуміння мовлення та жестів якими він супроводжує процес спілкування, відсутність спонукальних дій до розмови і бажання підтримувати її, використання в бесіді стереотипних висловлювань і інші особливості.

Науковці (Н. Гаврилова, О. Гаврилов, О. Константинов, К. Островська, E.G. Carr, P. Hunt, T. Layton, E. Schopler, L.R. Watson та інші) пропонують у дітей з РСА формувати навичку спілкування системно, одночасно працюючи над її невербальними та вербальними компонентами. Було описано, що діти загального розвитку починають свідомо застосовувати жести, міміку, звуковимову разом із усвідомленням соматопростору. Тобто, початок формування первинних усвідомлених навичок спілкування пов'язаний із дозріванням образу «Я». Основним фактором, який визначає труднощі цілеспрямованого та осмисленого використання дітьми з РСА засобів спілкування є повільне дозрівання їх самосвідомості. А причиною труднощів оволодіння комунікативними навичками дитини з РСА є сенсорні порушення,

які призводять до неузгодженої участі в цьому процесі різних сенсорних систем, розпаду сенсорних стимулів. У більшості дітей з РАС тактильний фактор виявляється найслабшим. Ця категорія дітей має рухливу дисфункцію, яка вирішальним чином впливає на якість оволодіння ними вербальними засобами спілкування та жестами. На основі цих тверджень були створені різні стратегії та підходи формування комунікативних навичок у дітей з розладом спектру аутизму.

І надалі проводиться інтенсивно робота щодо створення нових методів та підходів для подолання зазначеної проблеми.

За свідченням логопедів практиків та науковців (Н. Гаврилової, О. Гаврилова, О. Константинов, Т. Скрипник ін.) найскладнішим для формування навичок комунікації у дітей з РСА є початковий етап. І саме він недостатньо ґрунтовно розкритий у наукових джерелах, а тому потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження: з урахуванням виявлених особливостей розвитку вербальних та невербальних компонентів навички спілкування у дітей з РСА визначити та описати методику логопедичного впливу спрямовану на подолання її порушень.

Завдання дослідження:

1. На підставі аналізу науково-теоретичних джерел визначити рівень розробленості проблеми дослідження.
2. Експериментально вивчити рівень та особливості розвитку первинних навичок комунікації у дітей з РСА.
5. Сформувати методику логопедичного впливу з метою подолання порушень навички спілкування у дітей з розладом спектру аутизму.

Об'єкт дослідження – процес формування первинних навичок спілкування у дітей з розладом спектру аутизму.

Предмет дослідження – специфіка формування первинних комунікативних навичок у дітей з розладом спектру аутизму.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз наукової літератури та результатів практичних досліджень з даної проблеми, узагальнення та систематизація отриманої інформації;
- емпіричні: бесіда, анкетування, спостереження, експеримент.

Теоретичне значення дослідження даної роботи полягає в узагальненні даних про особливості розвитку первинних комунікативних навичок та комунікативної сфери в цілому у дітей із розладами спектру аутизму; виявлено загальні закономірності та специфічні особливості розвитку первинних комунікативних навичок у дітей із РСА; проведено оцінювання наявних первинних навичок спілкування у досліджуваних дітей; розроблено та проведено корекційно-розвивальну роботу з формування первинних навичок спілкування у дітей з розладом спектру аутизму.

Практичне значення дослідження:

Експериментальною базою дослідження стала комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» Вижницької міської ради, який розташований у м. Вижниця.

Загальна кількість досліджуваних: 8 дітей з розладами аутистичного спектру (F 84) – 25% дівчат та 75% хлопчиків. Віковий діапазон досліджуваних дітей був від 4 роки 2 місяців до 6 років 5 місяців.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел у загальній кількості та додатків.

ВИСНОВКИ

1. Аналізуючи теоретичні та експериментальні дані з проблеми формування первинних навичок спілкування у дітей з розладом спектру аутизму, ми з'ясували, що аутизм – це порушення нейророзвитку, що характеризується стійкими розладами соціальної взаємодії та наявністю обмежених, повторюваних моделей поведінки, інтересів або діяльності. Цій категорії дітей притаманні порушення мовлення які мають специфічні прояви та розлади навички спілкування з оточуючими.

Визначено, що через наявність сенсорної дезінтеграції, яка проявляється у вигляді гіпер чи гіпо реактивності в межах аналізаторних систем, діти з розладом спектру аутизму потребують особливих умов для навчання та проведення логопедичної роботи із ними.

Зазвичай комунікативні розлади у дітей з РСА можна виявити уже у ранньому віці, приблизно на другому році життя. Раннє виявлення цієї проблеми сприяє своєчасному початку проведення логопедичної роботи з ними.

2. З використанням методики для вивчення особливостей навички спілкування у дітей раннього віку (Н. Гаврилової, О. Константинов, О. Гаврилова) було виявлено переважно низький (у 37,5%) та дуже низький (37,5%) рівень розвитку навички спілкування за наявності у дітей РСА. І лише у 25% дітей із РСА він був середнім.

Виявлено, що в більшості випадків у дітей відсутній вказівний жест (75%), наявний візуальний контакт у 50% (нетривалий та мимовільний), діти володіють проксемічними (100%) та експресивно-мімічними (87,5%) засобами спілкування. Навички імітації у них знаходяться на низькому рівні і присутні у дітей вибірково (одні діти краще імітують загальну моторику, інші – артикуляційну, як говорять тварини чи які звуки пов'язані з предметами побуту).

З'ясовано, що діти краще реагують на жести, ніж застосовують їх у спілкуванні. Щодо розуміння мовлення, то вони краще розуміють слова, що означають дію предметів, ніж слова, що означають назви предметів. У

власному мовленні лише окремі із них вибірково застосовували лепетні та аморфні слова корені.

3. На основі теоретично та емпірично отриманих даних, ми розробили індивідуальний корекційний маршрут для кожної дитини. У своїй роботі ми поєднали різні підходи корекції первинних навичок спілкування та розвитку дитини з РСА:

- розвиваючі, зосереджені на вдосконаленні конкретних навичок (наприклад, фізичних, мовних, емоційні стосунки та регуляція, соціальна комунікація та різні когнітивні здібності);
- поведінкові для корекції небажаної поведінки, заохочення дитини та розвитку необхідних навичок комунікації;
- елементи сенсорної інтеграції.

Проаналізувавши наші результати дослідження оцінювання навичок спілкування у дітей з РСА, ми визначили основні напрямки роботи:

- формування навички зосередження на діях і жестах співрозмовника;
- формування навички візуального контакту;
- формування навички вказівного жесту;
- формування навички імітації: мімічно-експресивних засобів, праксису (пальцевого, мануального, загального, артикуляційного);
- формування навички розуміння та застосування окремих жестів (дай-на, пити-їсти, ходи, хочу-не хочу, хочу на горщик, спати, стій);
- формування навички розуміння та наслідування називання (використання у власному мовленні) слів-назв предметів, слів-дій предметів.

Було створене комфортне середовище та використані яскраві та багатофункціональні дидактичні матеріали та ігри.

Слід зазначити, що процес корекції довготривалий, потребує багато зусиль, як логопеда, так і батьків, тобто це – командна робота. Тому ми передбачаємо подальше проведення логопедичної роботи у зазначених напрямках із дітьми з РСА і динамічне спостереження за її ефективністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Н. С. Практика адаптації дитини з аутистичними порушеннями у спеціальному навчальному закладі як запорука успішного навчання. *Збірник «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами»*. С. 319.
2. Базима Н. В. До проблем обстеження стану мовленнєвого розвитку у дітей з аутистичними порушеннями. *Журнал «Логопедія»*. 2011. №1. С. 5-10.
3. Базима Н. В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом: Серія «Інклюзивне навчання». Київ: Літера ЛТД, 2019. 144с.
4. Белова О. Б. Пропедевтика мовленнєвих порушень: курс лекцій (навч.-метод. посіб.). Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2017. 70 с.
5. Белова О. Б. Спеціальна методика розвитку мовлення: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2018.
6. Богоявленська Ю. В., Суходольська А. С. Розвиток комунікативних навичок: консп. лек. Житомир: МОН України «Житомирська політехніка», 2019-2020.
7. Богуш А. М. Компетентнісний підхід до розвитку мовлення і навчання дітей дошкільного віку рідної мови. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*. 2009. № 51, т. 2. С. 119 – 122.
8. Валушенко М. С. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука успіху навчання молодших школярів. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 10. С. 95.
9. Види та функції спілкування. *Вища освіта в Україні*: веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/9720/>.
10. Виховуємо і розвиваємо дитину раннього віку: навч.-метод. посіб. / Гавриш Н. В., Васильєва С. А., Рагозіна В. В. / за ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький: Імекс-ЛДТ, 2021. 158 с.
11. Гаврилова Н. С., Константинов О. В., Гаврилов О. В. Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий

етап). *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2021. Вип. 17. С. 123 – 131.

12. Гладченко І. В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах»: метод. реком. Київ: 2012. 112 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1634/1/Igrova.pdf>.

13. Грітченко Т. Особливості комунікації у дітей із розладами аутичного спектра: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня. 2019: Вісник польс.-укр. наук.-досл. лаб. психодид. Ім. Яна амоса Коменського, 2019. С. 64. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/zb_tez_konf.pdf.

14. Денисенко О. І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку: метод. посібник. Черкаси: ЧОШОПП ЧОР, 2012. 32с.

15. Діти з розладами аутистичного спектра : план кор.-розв. Роботи / авт. кол. : Юрченко Л. О., Олтаржевська Л. В., Малюченко Т. А. та ін.; упор. В.В.Семизорова. Вид. 3-тє, без змін, Тернопіль: Мандрівець, 2019. 104 с.

16. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424с.

17. Е. Джин Айрес. Дитина і сенсорна інтеграція. Розуміння прихованих проблем розвитку з практичними рекомендаціями для батьків та спеціалістів / пер. з англ. Т. Колеснік. Київ: Вид. Ростислава Бурлаки, 2024. 280 с.

18. Етапи розвитку дитячої гри: веб-сайт.
URL: https://stud.com.ua/85919/pedagogika/etapi_rozvitku_dityachoyi.

19. Зайченко Г. Д. Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра шляхом використання ігрових прийомів. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. Вип. 4(2). С. 122-131.

20. Каньоса Н. Г., Бабюк Т. Й., Пукас І. Л. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський: Ковальчук О. В., 2021. 268 с.

21. Кононова М. М., Єланська Д.В. Особливості формування комунікативних навичок у старших дошкільників з розладами аутистичного спектра: навч.-метод. посіб. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2020. 75 с.
22. Корекційно-розвивальні методики для роботи з дітьми з аутизмом (методичні рекомендації) / Управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського. Чернігів, 2020.
23. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2011. 187 с.
24. Культурно-історична теорія Л. С. Виготського. *Енциклопедія практичної психології*: веб-сайт. URL:
http://psychologis.com.ua/kulturno-istoricheskaya_teoriya_l.s._vygotskogo.htm.
25. Купчак О. М. Система логопедичної корекції з дітьми із розладами спектру аутизму. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 2. С. 97-105.
26. Куценко Т. О. Розвиток комунікації у дітей з аутизмом: методичні рекомендації. Київ: Слово, 2012. 28 с.
27. Логопедія. Підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ: Вид. дім "Слово", 2010. 376 с.
28. Михальська С. А. Спілкування батьків і дітей як фактор розвитку особистості дитини. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 31. С. 227 – 237.
29. Модифікований список контрольних запитань M-CHAT-R/F: веб-сайт. URL: https://mchatscreen.com/wp-content/uploads/2020/06/M-CHAT-R_F_Ukrainian.pdf.
30. Огляд методів допомоги дітям з РСА. *За матеріалами книжки Олега Романчука «Розлади спектру аутизму у запитаннях та відповідях»*: веб-сайт. URL: <https://drive.google.com/file/d/1dAWANdyLiDwijlEi-73dBykqT44P2ZT/view>
31. Островська К.О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: Монографія. Львів : «Тріада плюс», 2012. 520 с.

32. Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра: навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 124 с.
33. Островська К. О. Терапія і навчання аутистичних дітей. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2004. № 1 (3). С. 524.
34. Островська К., Химко М., Кудрявцева Ю. Особливості абілітації дітей з аутизмом та їх родин: Львів: Тріада плюс, 2007. 44 с.
35. Островська К. О., Химко М. Б. Проблеми психологічної діагностики аутичних дітей : метод. реком. для проведення практ. занять з курсу «Дитячий аутизм: проблеми психологічної допомоги». Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 38 с.
36. Остряньська Н. В. Комунікативні процеси у навчанні: консп. лекцій. Харків: ХНАМГ, 2009. 24 с.
37. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 421 с. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/76229-provndn-vidi-dyalnost-ditini.html>.
38. Періодизація становлення мовлення за Леонтьєвим. *Файловий архів студентів*: веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/8959118/page:2/>.
39. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом: посібник / за ред. Сухіної І. В. Київ-Чернівці: «Букрек», 2017. 192 с.
40. Психологія спілкування. *Навчальний посібник*: веб-сайт. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/3prishak_psihologiya_ch1/134.html.
41. Ранній розвиток дитини: посіб. для батьків / за ред. А. Кравцової, А. Кукурузи. Київ: Благ. фонд «Інститут раннього втручання», 2015. 76 с.
42. Ранній розвиток мовлення та комунікативних навичок у дитини віком від 3 до 6 років. *Психологічна допомога*: веб-сайт: <https://psychologist.com.ua/psixologichniy-rozvitok-ditini-vid-3-do-6-rokiv-osnovni-aspekti-ta-rekomendatsii>.

43. Розлади спектру аутизму. *Центр «Коло сім'ї»*: веб-сайт. URL: <https://k-s.org.ua/resources/mh-academy/autism/>.
44. Сидоренко О. Б. Практикум з вікової та педагогічної психології: навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 262 с.
45. Скринінгова шкала розладів аутистичного спектра CASD: веб-сайт. URL: <https://giuntipsy.com.ua/clinical/casd/>.
46. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: Монографія. Київ: Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.
47. Скрипченко О. В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Загальна психологія. *Поняття про спілкування.*/ Вид-во «Каравела». Київ, 2024. С. 400 – 403.
48. «Спілкування» та «Комунікація». *Основи комунікативної культури педагога*: веб-сайт. URL: <https://chcptucourse.pp.ua/page5.html>.
49. Сторож В. В., Рижова М. Е. Особливості поведінки та комунікації в структурі розладів аутистичного спектру у дітей дошкільного віку. *Вісник Одеського національного медичного університету*. 2019. №1.
50. Тарасун В. В. Аутологія: теорія і практика: підручник. Київ: «Вадекс», 2018. 590 с.
51. Тест ADI-R для діагностики аутизму. *Клініка ЦСМ*: веб-сайт. URL: <https://csm.ua/adi-r-test-oprosnik-dlya-diagnostiki-autizma/>.
52. Ткач Х. Я. Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення. На основі поведінкового підходу: практичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 136 с.
53. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
54. Шеремет М. К., Кондукова С. В. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей в нормі та патології. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 27. С. 5 – 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_27_3.

55. Шеремет М. К., Шульженко Д. І. Логотерапевтична робота з аутичними дітьми. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. 2014. С. 275 – 281. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7732/Sheremet%20M.K.%2C%20Shulgenko%20D.I..pdf?sequence=1>.

56. Шкала спостереження для діагностики ADOS. *Асоціація міжнародних і всеукраїнських громадських організацій "CHILD.UA"*: веб-сайт. URL: <https://www.autism.ua/about-autism/18-diagnostyka/45-shkala-sposterezhennya-dlya-diagnostiki-ados>.

57. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: Монографія. Київ: 2009. с. 385.

58. Шульженко Д. І. Психолого-педагогічні проблеми емоційних станів батьків дітей раннього віку з порушеннями розвитку. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Вип. 34. С. 178-184.

59. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Київ.: Вид. центр «Академія», 2010. 312 с.

60. Autism Classification. *News-medical life sciences*: веб-сайт. URL: <https://www.news-medical.net/health/Autism-Classification.aspx>.

61. Autism Spectrum Disorders. Diagnosis and Treatment. / Editor: Andreas M. Grabrucker , PhD. Brisbane (Australia): 2021.
URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK573609/>

62. Autism Treatments, Interventions, and Therapy Options. *Helpguide.org*: веб-сайт. URL: <https://www.helpguide.org/mental-health/autism/autism-treatments-therapies-interventions>.

63. Colgan SE, Lanter E, McComish C, Watson LR, Crais ER, & Baranek GT. Analysis of social interaction gestures in infants with autism. *Child Neuropsychology*, 2006. 12(4–5), P. 307–319.

64. Early communication. *Children Yuong Piople's. Health services*: веб-сайт. URL: <https://www.justonenorfolk.nhs.uk/speech-language/early-communication/> .

65. Havrylova N. S., Konstantyniv O.V., Havrylov O.V. Conscious communication skills formation in children with autism spectrum disorders (initial period). *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2023. Vol. 15, Issue3,P:185–216. URL:

<https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/5437/4407>.

66. Özyurt G., Eliküçük ÇD. Comparison of Language Features, Autism Spectrum Symptoms in Children Diagnosed with Autism Spectrum Disorder, Developmental Language Delay, and Healthy Controls. *National Library of Medicine*. 2018. URL:

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30224864/>.

67._Sharma SR, Gonda X, Tarazi FI. Autism Spectrum Disorder: Classification, diagnosis and therapy. *National Library of Medicine. Hharmacol Ther*. 2018.

URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29763648/>.

68. Syu YC, Huang PC, Wang TY, Chang YC, Lin LY. Relationship Among Sensory Over-Responsivity, Problem Behaviors, and Anxiety in Emerging Adults with Autism Spectrum Disorder. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*. 2020. Vol. 2020:16. P. 2181 – 2190. URL: <https://www.dovepress.com/relationship-among-sensory-over-responsivity-problem-behaviors-and-anx-peer-reviewed-fulltext-article-NDT>.

69. The Neurophysiological Cause of Autism. *Journal of Neurology & Neurophysiology*: веб-сайт. URL: <https://www.iomcworld.org/open-access/the-neurophysiological-cause-of-autism-56090.html>.

70. The relation between pointing and language development: A meta-analysis/ Cristina Colonnese, Geert Jan J.M. Stams, Irene Koster, Marc J. Noom. *Developmental Review*. Issue 4, V. 30. P. 352 – 366.

URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0273229710000377>.

71. The Rising Rates of Autism. *Behavioral-innovations*: веб-сайт.

URL: <https://behavioral-innovations.com/blog/rising-rates-of-autism/>.

72. Treatment and Intervention for Autism Spectrum Disorder. *Autism Spectrum Disorder*: веб-сайт.

URL: <https://www.cdc.gov/autism/treatment/index.html>.

73. Ważne zasady stosowane w pracy z dzieckiem z Autyzmem: веб-сайт.

URL: <https://www.ppp1.poznan.pl/wazne-zasady-stosowane-w-pracy-z-dzieckiem-z-autyzmem/>.

74. What Are the 4 Main Tests for Autism?. *Empower Behavioral Health*: веб-сайт.

URL: <https://www.empowerbh.com/blog/what-are-the-4-main-tests-for-autism/>.

75. What are the treatments for autism? *US Departament of Health and Human Services*: веб-сайт.

URL: <https://www.nichd.nih.gov/health/topics/autism/conditioninfo/treatments>.